

חיוב אישה נשואה לצאת לעבוד

הרב יוסי שרעבי

ראשי פרקים:

א. מבוא

ב. חובת האישה לעבוד למטרת השתתפות בהכנסות לתקציב הביתי או למטרת תעסוקה

1. כללי - סוגי העבודות בהם חייבת האישה

2. עבודה שמטרתה השתתפות בהכנסות לתקציב הביתי

א. כפיית האישה לצאת לעבוד

ב. היקף החובה

ג. סוג העבודה ומקומה

ד. חריגים לחובה

3. חובת עבודה למטרת תעסוקה

ג. היחס בין חיוב האישה בעבודה לבין מימון מזונותיה

1. קיזוז מזונות באורח חד צדדי משכר העבודה של האישה

א. כללי

ב. קיזוז לפי יכולת השתכרות

ג. פירוד ממושך

2. הנימוק לתקנת מעשה ידיים כנגד מזונות

ד. בשולי הדברים

ה. סיכום

א. מבוא

כידוע, הבעיות המובנות של דיני המשפחה בישראל אינן מתמצות בבעיית כפל הערכאות ותוצאותיה, אלא גם, ואולי בעיקר, בעובדה שהדין הדתי כמערכת סגורה יוצר איזונים שונים ביחסי ממון בין בני זוג, אשר מופרים ומופרעים על ידי החלת פסיקה שמקורה במערכת דינים השונה מהותית בעיקרי תפיסתה.

בשאלת חובת האישה לצאת לעבוד לפרנסת המשפחה, בה ההלכה קובעת שחובת המזונות עיקר, לא סטו בתי המשפט מהעיקרון¹, אך לא ברור אם הפרשנות² שניתנה לו במהלך השנים תואמת את ההגיון הכללי של התקנה ואת האיזונים הקיימים במערכת יחסי הממון בין בני זוג לפי ההלכה.

ההלכה גם היא אינה שוקטת על שמריה, ויש אפוא לבחון את החובה הנזכרת לאור מבנה המשפחה המודרנית³ ומעמד האישה כיום⁴, השונים באופן מהותי מן העבר⁵.

נושא חובת המזונות של הבעל ומנגד חובת האישה לעבוד נדון אף בספרות מהעת האחרונה⁶, ואין לנו אלא להתמקד בהיקף החובה, בסוג העבודה, ובנסיבות שונות בהן יש לבחון את תחולת החובה, כגון במקרה שהאישה לא עבדה זמן רב, או במקרה של פירוד ממושך בין הצדדים, ועוד.

---

¹ פסקי הדין המרכזיים של בית המשפט העליון בנושא זה הם: ד"נ 23/69 יוסף נ' יוסף פ"ד כד(1) 729; ע"א 378/80 יצהר נ' יצהר פ"ד לה(1) 318; ע"א 687/83 מזור נ' מזור פ"ד לח(3) 24; ע"א 4316/96 פלולי נ' פלולי פ"ד נב(1) 394; ע"א 5930/93 פדן נ' פדן תקדין עליון 94(4) 228; ע"א 6136/93 ביקל נ' ביקל תקדין עליון 94(2) 414; ע"א 876/95 אברהם נ' אברהם תקדין עליון 96(2) 238.

² לעומת זאת, בהחלט עקרונות של צדק או תום לב, אין לראות בהכרח סטיה מעמדת ההלכה. ראה למשל עמ"ש (י-ם) 177/99 איילון נ' איילון תקדין מחוזי 2000(1) 1422; עמ"ש (י-ם) 638/04 ח.ר. נ' ר.ר. (לא פורסם).

³ ראה לדוגמא הרב יעקב אריאל, "מבנה המשפחה המודרנית – השלכות הלכתיות" תחומין כרך כב (תשס"ב), עמ' 147-129.

⁴ אחוז הנשים המועסקות כיום שונה לאין שיעור מהמקובל אף לפני כמה עשרות שנים. ראה הנתונים הסטטיסטיים בהערה 49 להלן.

⁵ באשר למעמד האישה בימי הביניים והשתתפותה בכלכלת המשפחה ראה א' גרוסמן, חסידות ומורדות, ירושלים תשס"א, פרק חמישי, בעמ' 174-209.

⁶ ראה למשל הרב י"י בלויא, פתחי חושן ח"ח (ירושל ואישות), ירושלים תשנ"ו, עמ' תז-תכא; הרב י' פריס, יד יהודה, מעלה אדומים תשס"ו (ע"פ הסעיפים הרלבנטיים בשולחן ערוך); ב' שרשבסקי, דיני משפחה (מהדורה שלישית, ירושלים תשנ"ג), עמ' 180-190.

נדון תחילה במקורות החובה בספרות ההלכה, ולאחר מכן נבחן את היקפה בהתאם לנסיבות השונות, תוך מגבלות מסגרת הדיון והקושי לדון במכלול הסוגיות בנושא.

ג. חובת האישה לעבוד למטרת השתתפות בהכנסות לתקציב הביתי או למטרת תעסוקה

כאמור, בין בני זוג קיימת מארג של חיובים וזכויות. חכמי התלמוד קבעו את היחס הראוי בין החובות והזכויות ואת האיזונים הנדרשים לקיום מערכת יציבה ובריאה של חיי נישואין. בין היתר קבעו חכמים את חובת הבעל לפרנס את האישה והמשפחה, ומנגד את חובת האישה לסייע לבעל במשימה זו.

1. כללי - סוגי העבודות בהם חייבת האישה

בין החובות של האישה כלפי הבעל מונה המשנה במסכת כתובות את העבודות המוטלות עליה:

אלו מלאכות שהאישה עושה לבעלה: טוחנת ואופה ומכבסת, מבשלת ומניקה את בנה, מצעת לו המטה ועושה בצמר. הכניסה לו שפחה אחת - לא טוחנת ולא אופה ולא מכבסת, שתים - אינה מבשלת ואינה מניקה את בנה, שלש - אינה מצעת לו המטה ואינה עושה בצמר, ארבעה - יושבת בקתדרא. רבי אליעזר אומר: אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה מביאה לידי זימה. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף המדיר את אשתו מלעשות מלאכה יוציא ויתן כתובתה שהבטלה מביאה לידי שיעמום.⁷

מלבד מלאכות אלו נמנו פעולות נוספות⁸ שבאופיין הן שירות אישי לבעל, והן מוגדרות כמלאכות של קירבה וחיבה⁹:

וכן כל אשה רוחצת לבעלה פניו, ידיו ורגליו; ומוזגת לו את

⁷ כתובות, פרק ה, משנה ה.

⁸ ראה בית יוסף, אבן העזר, סימן פ, אות ד (א), ד"ה ירושלמי ז', שמצביע על המקור לחיוב במלאכות נוספות, שחלקן אישיות, בירושלמי (כתובות, פרק ה, הלכה ו), ועל המקור לחיוב בפעולות שאופיין שירות אישי של הבעל, בברייתא (כתובות, סא, ע"ב).

⁹ ראה רש"י, כתובות, סא ע"א, ד"ה אבל, וד"ה חוץ.

הכוס; ומצעת לו את המטה; (וי"א דמחוייבת להציע כל מטות הבית) (המ"מ פכ"א ובהר"ן פרק אע"פ); ועומדת ומשמשת בפני בעלה, כגון שתתן לו מים או כלי או שתטול מלפניו, וכיוצא בדברים אלו...

מלאכות אלו עושה אותן היא בעצמה, ואפילו היה לה כמה שפחות אין עושיין מלאכות אלו לבעל, אלא אשתו¹⁰.

מכאן, שניתן לסווג את העבודות המוטלות על אישה נשואה לשלושה סוגים: פעולות של קירבה וחובה, עבודות משק הבית ועבודה לשם השתכרות. בסוג הראשון אין האישה יכולה להעמיד תחליף, בעוד שלשני הסוגים האחרונים ניתן להעמיד תחליף לפי היכולת הכלכלית שלה או של הבעל. על אלה מוסיף רבי אליעזר¹¹ סוג נוסף של עבודה שמטרתה תעסוקה למניעת בטלה, והלכה כמותו¹².

ענייננו במאמר זה הוא בחובת עבודה שמטרתה השתכרות או תעסוקה, ולא נדון במכלול הסוגיות הקשורות לחובות העבודה השונות אלא במידה שיש להן זיקה לחובה זו. אף לא נעסוק בשאלה למי שייך השכר מעבודה זו¹³, או מעבודה נוספת שעבדה האישה מעבר להיקף החיוב המוטל עליה¹⁴, אלא רק בשאלות הבאות: האם הבעל יכול לכפות את האישה לצאת לעבוד ולהשתכר, באלו נסיבות, ובאלו סוגי עבודה.

2. עבודה שמטרתה השתכרות בהכנסות לתקציב הבית

במשנה שהובאה לעיל דובר על מלאכת טווייה בצמר כמלאכה שמטרתה השתכרות, ובהמשך¹⁵ נקבע במשנה אחרת היקף העבודה בו חייבת היא לטוות בצמר:

...ומה היא עושה לו משקל חמש סלעים שתי ביהודה שהן

¹⁰ שולחן ערוך, אבן העזר, סימן פ, סעיפים ד-ה.

¹¹ משנה, כתובות, שם.

¹² כתובות, סא ע"ב; רמב"ם, הלכות אישות, פרק כא, הלכה ב; שולחן ערוך, שם, סעיף ב.

¹³ בעיקרון השכר צריך לעבור אל הבעל (שולחן ערוך, אבן העזר, סימן פ, סעיף א), אך אין בהכרח מיתאם בין זכות הבעל לשכר העבודה של אשתו לבין יכולתו לכפותה לצאת לעבוד.

¹⁴ לגבי מותר מעשה ידיה והעדפה שע"י הדחק, שהן בגדר עבודות שהאשה אינה חייבת לעשותן, נחלקו הדעות למי השכר (ראה שולחן ערוך, שם, סעיף ובנו"כ; שם, סימן ע, סעיף יא, ועוד). מנגד במצב של בני זוג אמידים, שהאשה חייבת לעבוד, יש הסוברים שהשכר שלה (ראה ר"ן, כתובות, דף כה ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה הלכה).

¹⁵ ראה מגיד משנה, הלכות אישות, פרק כא, הלכה א.

**עשר סלעים בגליל או משקל עשר סלעים ערב ביהודה שהן
עשרים סלעים בגליל¹⁶.**

יצוין, כי משנה זו עוסקת בחובות הדדיים במקרה של חיים תקינים אך תחת קורת גג נפרדת¹⁷, וקביעת המשנה מתייחסת להיקף העבודה השבועי¹⁸ המירבי שניתן לחייב בו את האישה, שכן היא איננה טרודה בעבודות הבית ועיתותיה בידיה¹⁹. מדברי כמה ראשונים עולה שהיקף החיוב שונה כאשר האישה עסוקה בעבודות הבית, וכלשון הטור: "...אבל אם היא עמו בבית ועושה כל צרכי הבית אינה חייבת לעשות כ"כ אלא לפי המנהג שדרך נשים לעשות"²⁰.

עיקר דיוננו הוא במצב בו האישה תובעת את מזונותיה אך מסרבת להשתתף ביצירת הכנסות לתקציב הבית²¹. בהקשר זה יש לברר האם הבעל יכול לכפות את אשתו לעבוד למטרת השתכרות, ומה היקף החובה בהתאם למעמד הכלכלי וביחס לחובות אחרות.

א. כפיית האישה לצאת לעבוד

מדברי הראשונים עולה כי הבעל יכול לכפות את אשתו לבצע את חיובי העבודות השונות המוטלות עליה, וכך נפסקה ההלכה:

**כל אשה שתמנע מלעשות מלאכה ממלאכות שהיא חייבת
לעשותן, כופין אותה לעשות²².**

מסקנת רוב הראשונים²³ היא שעל פי סוגיית התלמוד²⁴ אין להטיל את הסנקציות המיוחדות של דין המורדת על אישה המסרבת לבצע את המלאכות המוטלות עליה, אך ניתן לכפותה לבצען. ונחלקו הדעות מהן דרכי הכפיה

¹⁶ משנה, כתובות, שם, משנה ט.

¹⁷ בתחילת דברי המשנה מבואר שמדובר במשרה אשתו על ידי שלישי.

¹⁸ כל השיעורים המוזכרים במשנה הינם שבועיים, מזונות, מעה, וכמות הטויה בצמר.

¹⁹ ראה תוספות, כתובות, סג ע"א, ד"ה רב הונא; רא"ש, שם, פרק ה, סימן לא; בית יוסף, שם, סעיף א(ב), ד"ה ומ"ש וזה השיעור.

²⁰ טור, אבן העזר, סימן פ.

²¹ ראה ר"ן, כתובות, דף כג ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה הלכתא כרב הונא; רמ"א, שם, סעיף טו.

²² שולחן ערוך, שם, סעיף טו. ראה גם רמב"ם, הלכות אישות, פרק כא, הלכה י.

²³ ראה מגיד משנה, שם.

²⁴ כתובות, סג ע"א-ע"ב.

במקרה זה²⁵, באמצעות הפעלת לחץ פיזי²⁶, כספי²⁷ או חברתי-דתי²⁸.

עלינו לברר אפוא, האם הכפיה היא על כל מלאכה מרשימת המלאכות שנמנו לעיל לסוגיהן, ובכלל זה טוויה בצמר, או שמא הדבר מוגבל לסוג מסויים של מלאכות?

כאשר האישה מסרבת לבצע אחת מהמלאכות ותובעת את מזונותיה נראה כי אין נפקות לגבי יכולת הכפיה של הבעל. הראשונים נחלקו במקרה שהאישה מוותרת על מזונותיה. לדעה אחת²⁹, גם אז תהיה לבעל זכות כפיה לכל מלאכות הבית, אך לא לעבודה למטרת הפקת רווח, ולדעה אחרת³⁰, היא תהיה פטורה אף מכל מלאכות הבית, אך לא מהפעולות האישיות. מלבד מחלוקת זו, נחלקו הדעות לגבי הפעולות האישיות. לדעת רש"י³¹ לא ניתן לכפות על כך, שהרי כפיה שומטת את כל הבסיס לקיומן של מלאכות אלו שמהותן קירבה וחיבה, ולדעת אחרים³² ניתן לכפות אף על מלאכות אלו.

מהאמור עולה שאם האישה תובעת מזונותיה אך אינה מוכנה לעבוד כדי להשתכר, מוסכם כעיקרון שהבעל יכול לכופה, אף אם היא אינה מסרבת לעשות את מלאכות הבית, אלא שהיקף החובה עשוי להשתנות בהתאם לנסיבות.

ב. היקף החובה

מדברי המשנה המונה את עבודות הבית ועבודה למטרת השתכרות יחדיו, ובמיוחד מכך שאין היא מבחינה ביניהן בהתניית הפטור על ידי העמדת חלופות לעבודות אלו³³, מוכח בעליל שסדר יומה של אישה הנדרשת לכלל

²⁵ ראה רמ"א, שם, סעיף טו.

²⁶ מלקות. ראה רמב"ם, שם; מגיד משנה, שם, בשם הרמב"ן והרשב"א. ראה גם ר"ן, שם, דף כו ע"ב, ד"ה דקסבר.

²⁷ הפסקה או הפחתה של תשלומי מזונות או מכירת כתובתה או חלקה. ראה ראב"ד, שם; מגיד משנה, שם, בשם הרשב"א.

²⁸ נידוי. מגיד משנה, שם, בשם מקצת ראשונים.

²⁹ רשב"א, כתובות, דף נט ע"ב, ד"ה ולענין, בשם רבנו אפרים; ר"ן, שם, דף כג ע"ב; מגיד משנה, שם, פרק יב, הלכה ד; כסף משנה, שם, פרק כא, הלכה י, בדעת הרמב"ם (וכן בבית יוסף, שם, סעיף טו-טז, ד"ה ומ"ש).

³⁰ תוספות, כתובות, דף סג ע"א, ד"ה רב הונא; רא"ש, שם, פרק ה, סימן לא.

³¹ רש"י, שם, ד"ה אבל.

³² הגהות אשר"י, כתובות, פרק ה, סימן כג. כן ראה, בית שמואל, שם, סימן פ, ס"ק ז וס"ק כא.

³³ שאלה מעניינת היא במשנה (לעיל ליד ציון הערה 7) מדוע אין די בהעמדת שפחה אחת כדי

העבודות, מורכב מביצוע כלל העבודות במהלך היום, ולפיכך יש להסיק לכאורה שההספק הנקוב במשנה בעבודה לשם השתכרות מוערך במספר שעות עבודה מוגבל ביממה ויוגדר כמקובל היום, 'משרה חלקית'. יש לשים לב לעובדה שהמשנה נקטה את היקף החובה במונחים של הספק ולא של זמן עבודה, ואף על פי כן יש להניח שחכמי התלמוד שיערו הספק זה תוך הערכת הזמן הנדרש לשם כך אצל אישה ממוצעת.

ברם, לעיל הובאו דברי הראשונים הסבורים שהיקף חובתה של אישה העסוקה במלאכות הבית לעבוד למטרת השתכרות פחותה מאישה שאינה נדרשת למלאכות הבית.³⁴ מהנמקת הדברים עולה שבמקרה האחרון היקף העבודה יהיה כמפורט במשנה אף אם בני הזוג גרים יחדיו. נראה כי נקודת המוצא היא שעבודה לשם השתכרות עשויה להימשך אפילו כל היום,³⁵ ולפיכך יש להפחית את מספר שעות העבודה לאישה שנדרשת לבצע גם את עבודות הבית לפי המנהג הרווח, המכוון כנראה לנהוג בקרב עקרות בית העוסקות בעבודה להכנסה נוספת. מכאן, ייתכן שהיקף החובה המירבי של עבודה לשם השתכרות בו האישה מחוייבת מקביל למקובל כיום כ'משרה מלאה'.

גם מדברי הרמב"ם³⁶, הקובע שבמקרה של בני זוג אמידים אין האישה מחוייבת בהיקף העבודה המירבי, משמע שכאשר מדובר במצב בו האישה מחוייבת בהיקף העבודה המירבי, העבודה נמשכת על פני יום עבודה מלא³⁷. ואולם, עדיין ניתן לומר שמדובר בכל שבע המלאכות הנזכרות במשנה, ואם כן היקף העבודה למטרת השתכרות הנקוט במשנה הינו בהתאם לזמן לו נדרשת האישה לעבודות הבית וניתן להגדירו כמשרה חלקית.

מדברי הרא"ה³⁸ עולה שהיקף חובת האישה לעבוד למטרת השתכרות הינה

להיפטר מחובות המלאכה המוטלות על האשה. ראה כתובות, שם, דף סא ע"א; תוספות, שם, ד"ה הכניסה.

³⁴ כמובן שבזמננו משך הזמן הנדרש לעבודות הבית, כגון כביסה, בישול וכדו', פחות בהרבה.

³⁵ ואולם, ייתכן שאופי עבודה בבית נעשה בקצב שונה ותוך כדי הפרעות וכדו', כך שגם אם עבודה כגון טויה בצמר עשויה להימשך יום שלם, תרגום החובה לעבודה בחוץ לא יהיה מעבר למשרה חלקית בכל מקרה.

³⁶ רמב"ם, שם, פרק כא, הלכה ב. דבריו הובאו להלן ליד ציון הערה 63.

³⁷ מסקנה זו עולה מסדר ההלכות בפרק זה בו דן הרמב"ם בחיובי המלאכות של האשה. תחילה ובנפרד הזכיר הרמב"ם רק את מלאכת הטויה בצמר שמטרתה השתכרות, אח"כ הוא סייג את היקף חיוב המלאכה במקרה של בני זוג אמידים, משום שפסק כר' אליעזר (כך עולה מהלכה ג, שם. וראה מגיד משנה, שם), לאחר מכן פסק בעניין חיובי המלאכה האישיים ורק לבסוף דן בחובת עבודות הבית.

³⁸ חידושי הרא"ה, כתובות, דף נט ע"א, ד"ה רב אדא: "יש לומר בשהשלימה מעשה ידיה בתוך השבת. כופה אותה שלא תבטל, לא מדין משנתינו שהבטלה מביאה לידי שיעמום או זימה,

כל ימות השבוע, ואף אם סיימה באמצע השבוע את המכסה הנקובה במשנה, יכול הבעל לכופה לעבוד אף מעבר לכך. אמנם, גם לגישה מרחיבה זו הרואה את חובת האישה כזמן עבודה שעליה להקדיש לטובת פרנסת המשפחה, אין הכרח כי מדובר במשרה מלאה אלא בהתאם לזמן הנדרש ליתר חובותיה בבית. מכל מקום, מדברי האחרונים³⁹ עולה שדעה זו היא דעת יחיד ואינה להלכה.

למרות הקשיים שהועלו נראה כי יש ידיום מוכיחות בדברי הפוסקים לסברה שהיקף העבודה המירבי בו חייבת האישה הוא משרה מלאה⁴⁰, ולפחות משרה חלקית שהיקפה ייקבע בהתאם לזמן הנדרש לעבודות הבית.

ג. סוג העבודה ומקומה

סוג העבודה היחיד למטרת השתכרות שהוזכר במשנה הוא טויה בצמר, שנחשבה עד תקופת המשנה ואף לאחריה, כמלאכה נשית אופיינית אשר נעשתה בבית. הרמב"ם⁴¹ מונה מלאכות נוספות כאופייניות לנשים אשר לא הוזכרו בספרות התלמודית, וקובע את הכלל שהחובה נקבעת ע"פ המנהג הרווח בעבודת נשים באותו מקום. לקביעה מהו המנהג חשיבות רבה, שכן רק לפיה יוכל הבעל לכפות את אשתו, ובהיעדר קביעה כזו ברירת המחדל היחידה היא טויה בצמר.

הבית מאיר⁴² דייק בדברי הרמב"ם הללו וצמצם את ההרחבה האפשרית מדבריו רק לסוג מלאכה הדומה לטויה בצמר⁴³ ולא כפי שניתן היה להסיק מדבריו שהחובה עשויה לחול על כל סוג מלאכה שנוהגות נשים לעשות לפי המקום והזמן⁴⁴. מדבריו עולה שלא ניתן יהיה לכפות את האישה לעבוד אף בענפי מקצוע שהרוב המובהק בהם כיום הוא נשים, כגון: מזכירות, אחיות

אלא מפני מעשה ידיה שהם שלו, אבל וודאי יכולה היא להוציאה כל ימי השבוע בעיקר מעשה ידיה מתחילה, אבל השלימה בתוך השבוע, כופה אותה לעשות".

³⁹ בית מאיר, אבן העזר, סימן פ, סעיף א, ד"ה דחקה. דעה זו מתאימה לשיטתו להלן בעניין סוג המלאכות עליהן ניתן לכפות, שכן ההגיון הוא שזמנה של האשה אינו משועבד לבעל. כן ראה אבני נזר, חידושים, כתובות, סימן שכו.

⁴⁰ ראה גם פתחי חושן, שם, פרק י, הערה ט, בעמ' תי-תיא. אך ראה הרב א' לוי, "מלאכות שאשה עושה לבעלה" אורייתא כרך טו (תשמ"ו), עמ' קכה-קכט, בעמ' קכו.

⁴¹ רמב"ם, שם, הלכה א; שולחן ערוך, שם, סימן פ, הלכה א. ראה תוספתא, כתובות, פרק ה, הלכה ג.

⁴² בית מאיר, שם, סעיף א, ד"ה ואם לא.

⁴³ דיוקו הוא מהדוגמאות הנוספות שהרמב"ם מנה, אריגה וריקמה.

⁴⁴ סיוע לפרשנות זו מצא הבית מאיר אף בדברי הרשב"א (שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן לא; חלק ד, סימן קנב).

ואולי אף מורות. ונראה, שזו אף הגישה הרווחת בבתי הדין הרבניים⁴⁵.

צמצום זה עשוי להביא למצב בו לא ניתן יהיה לכפות על האישה לצאת לעבוד כלל, שכן כיום אף יישומה של ברירת המחדל של טויה בצמר אינו ריאלי⁴⁶.

גם אם נתעלם מהקושי העולה מכך, הרי שאף מבחינה מהותית הפסיקה על פי הסבר זה עלולה להוביל לבעייתיות רבה שכן יש בה כדי להפר את האיזונים במערכת יחסי הממון בין בני הזוג, שהרי כפי שאמרנו הנימוק לתקנה שמעשר ידי האישה הם כנגד מזונותיה הוא למנוע מתחים ביניהם, ומצב בו האישה תובעת את מזונותיה ואינה מוכנה לצאת לעבוד בשום עבודה אף כזו שמקובלת כמקצוע נשי ופעמים רבות אף בעבודה שהוכשרה לה מקצועית או שהאישה מחזיקה בידה תעודת מקצוע, בהחלט עלול לעורר מתח רב, במיוחד אם המצב הכלכלי של המשפחה דחוק ואין הצדקה לכך מבחינת עומס עבודות הבית והטיפול בילדים.

נעיר, כי אין הכרח להסביר את דברי הרמב"ם⁴⁷ ע"פ פרשנות כה מצמצמת, וייתכן להסביר את דבריו כמכוונים למציאות בתקופתו, השונה באופן מהותי מתקופתנו⁴⁸, שכן המצב כיום בשוק העבודה הוא שקיימים ענפי מקצוע רבים בהם עוסקות נשים, הן כאלה שרוב העוסקים בהם הם נשים, והן בענפי מקצוע רבים שבהם מיטשטש האפיון המגדרי⁴⁹. כמו כן, הצד השווה בענפי מקצוע

---

⁴⁵ ראה פד"ר א, עמ' 82; שם, ב, עמ' 223 (הדברים הובאו אצל הרב י"נ רוזנטל בספר משנת יעקב, ירושלים תשנ"א, הלכות אישות, פרק כא הלכות א-ב, ס"ק ב-ו); שם, ג, עמ' 208; שם, ח, עמ' 304, ועוד. לגישה המרחיבה את מגוון ענפי העיסוק לנשים ראה פד"ר יד, עמ' 212 (פסק הדין של הרב ג' אקסלרוד הובא בספר השו"ת שלו, מגדל צופים, חלק א, אבן העזר, סימן מא).

⁴⁶ ראה פד"ר ג, שם, בעמ' 216; שם, ח, בעמ' 307. וראה הרב רוזנטל, שם, ס"ק א, שהעלה אפשרות שעדיין תהיה חובה על אשה המורגלת במלאכות אחרות לשלם את ערך עבודת הצמר, ומשום כך ניתן יהיה לחייבה לצאת לעבוד.

⁴⁷ ואף את דברי הרשב"א, שם.

⁴⁸ ראה הרב אריאל, שם. אמנם אף בעבר התייחסו הפוסקים למצב שנשים יצאו מהבית ועסקו במסחר (ראה למשל שו"ת מהרי"ט, חושן משפט, סימן סז), אך נראה שכלל הנשים לא נהגו כך, ואף הבית מאיר (לעיל הערה 42) שחי בפולין במאה הי"ח ודיבר על מנהג נשים שיוצאות לעבוד מרצונן, לא התכוון לתופעה כה רחבה כבתקופתנו.

⁴⁹ כך עולה מהנתונים השנתיים של הלמ"ס. לפי סקר כח אדם 2007, פרסום מס' 1345, טבלה 1.2, עולה שאחוז הגברים בכח העבודה האזרחי בקרב האוכלוסייה היהודית הינו 61.4% בקרב גברים לעומת 56.7% בקרב נשים. ומטבלה 2.15 המרכזת את הנתונים של ממוצע שעות העבודה השבועי בקרב מועסקים ושכירים בכלל ענפי המשק, עולה כי ממוצע השעות השבועי בקרב מועסקים גברים הינו 41.8 ואילו אצל נשים 30.5, ובקרב שכירים גברים הינו 41.5 ואצל נשים 30.6.

אלה הוא בהיותם עבודה מחוץ לבית בניגוד לאחד המאפיינים המשמעותיים בטווייה בצמר, ובכלל במלאכות שנהגו נשים לעשות בעבר, המבוצעות בבית⁵⁰.

מלבד הדיוק בדברי ראשונים נדמה כי הסברה היחידה בדברי הבית מאיר היא שחובת האישה בעבודה כנגד מזונותיה שונה מהותית מחובת עובד שכיר לבצע עבודה עבור המעביד, היכול לשנות את סוג העבודה בהתאם לצרכיו כל עוד מדובר בתקופת חוזה העבודה, שכן זמנה של האישה אינו משועבד לעשיית מלאכה לפי רצונו של הבעל, וחובתה היא על פי התקנה המוגבלת והמסויימת של חכמים⁵¹. אך נראה, שאין הדבר עומד בסתירה לפרשנות המרחיבה שהוצגה לעיל, שכן העיקרון שחובתה של האישה מבוסס על מנהג משמעותו שלא ניתן לדרוש דרישות חריגות שהצדדים לא התחייבו עליהן במפורש, ואילו דרישה על פי המנהג מעוגנת בהתחייבויות ההדדיות בעת הנישואין, ועל כך אף ניתן לכפות⁵². אישה הנישאת כיום, אמורה לדעת כי זכותה למזונות קשורה בסיוע מצידה להכנסות הבית, ומאחר שסביר שאין היא בקיאה במלאכות המנויות במשנה ובדברי הרמב"ם, ואם כן על מה בדעתה להתחייב אם לא לעבודה כלשהי המקובלת אצל נשים, ובמיוחד אם היא כבר עובדת או שיש לה הכשרה מקצועית⁵³?

ככל הידוע, לא קיימת פסיקה הלכתית ברורה התומכת בכיוון זה⁵⁴ אך דומה שההסבר כי ניתן לכפות על האישה לצאת לעבוד מחוץ לבית במקצוע המקובל כיום בקרב נשים, בהיקף של משרה חלקית המתאים למעמד הכלכלי של הבעל ובהתאם לעבודות הבית הנוספות המוטלות עליה, קרוב יותר להגיון שבתקנת חז"ל מאשר המסקנה על פי הסברו של הבית מאיר, לפיו האישה

⁵⁰ ראה יד יהודה, בעמ' 269-270.

⁵¹ ראה פד"ר א, בעמ' 90.

⁵² אין זו המסגרת המתאימה לכך אך יש לעמוד על עיקרון של כפיה על מנהג בכלל בהתחייבויות חוזיות ואחרות. יש להעיר שלמנהג משמעות במיוחד בחובת המזונות, כך מצאנו בפרטים מסויימים במזונות אשה (לגבי החובות המינימליים במזונות, כסות ומדור כשאין מנהג מסויימים למשפחתו או למשפחתה. להדגשה מפורטת של חשיבות המנהג בחובות אלו ראה למשל: שולחן ערוך, אבן העזר, סימן ע, סעיף ג; שם, סימן עג, סעיף א, ועוד), וכן לגבי מזונות פועלים (שולחן ערוך, חושן משפט, סימן שלא, סעיף ג).

⁵³ גם לפי הסבר זה מסתבר שבמציאות הנתונה שמגוון המקצועות בהן נשים עוסקות הוא רחב, הבעל לא יוכל לכופה לכל סוג עבודה שירצה אלא לעצם היציאה לעבוד לפרנסת המשפחה, והבחירה כמובן תהיה של האשה. אם יש לאשה הכשרה מקצועית והיא חפצה דווקא בעבודה השונה מהכשרתה, יהיה מקום לדון מה מעמדו של הבעל בהתערבות בשיקוליה, בהתאם לפגיעה ביכולת השתכרותה וליתר הנסיבות הקשורות לזכות הבעל למעשה ידיה.

⁵⁴ ראה פתחי חושן, שם, הערה ג, בעמ' תח. אך ראה פד"ר יד, שם.

יכולה לסרב לסייע בפרנסת המשפחה ולתבוע את מזונותיה.

ד. חריגים לחובה

קיימים כמה חריגים לחובת האישה לעבוד:

- (1) מעמד סוציו-אקונומי - בשולחן ערוך נפסק: "כל אלו המלאכות אין מחייבים אותה, אא"כ יהיה דרך משפחתו ומשפחתה לעשותן"⁵⁵. הלכה זו נפסקה לפי הכלל ש'עולה עימו ואינה יורדת'⁵⁶, דהיינו שהבעל חייב לספק לאישה את רמת החיים לה הורגלה במשפחתה או רמת החיים הנהוגה במשפחתו, הגבוהה מביניהן, ויש לפוטרה בהתאם הן מעבודות הבית והן מעבודה לשם השתכרות. הבית שמואל⁵⁷ מסייג הלכה זו - ווקא לעבודות הבית אך סובר שחייבת היא בטווייה בצמר ובמלאכות משום קירבה. ייתכן שאין כוונתו לעבודה למטרת השתכרות אלא למטרת תעסוקה⁵⁸, ועל כן נראה כי אם דרך נשות משפחת האישה או נשות משפחת הבעל שאין הן יוצאות לעבוד אלא הן עקרות בית, לא ניתן יהיה לכפות את האישה לכל עבודה.
- (2) מנהג המקום - בשולחן ערוך נפסק: "מעשה ידיה לבעלה, כיצד? הכל כמנהג המדינה. ...ואם לא היה דרך נשי העיר לעשות כל המלאכות האלו, אינו כופה אלא לטוות בצמר בלבד"⁵⁹. משמע שאף כאשר המנהג הוא שנשים לא עובדות כלל קיימת ברירת מחדל של טווייה בצמר הנזכרת במשנה, ובמלאכה זו יכול הבעל לכפות את האישה לעבוד. ואולם, כבר בדיוננו בסעיף הקודם עמדנו על כך שכפיה על מלאכה זו אינה ישימה כיום⁶⁰.
- (3) הסכם הפוטר את האישה מלצאת לעבוד - מאחר שתקנת מעשה ידי

⁵⁵ שולחן ערוך, שם, סימן פ, סעיף י.

⁵⁶ כתובות, סא ע"א.

⁵⁷ בית שמואל, סימן פ, ס"ק יב.

⁵⁸ ראה יד יהודה, שם, עמ' 288. אולם ראה, פתחי תשובה, שם, ס"ק ו בשם הגהת יד אפרים שהביי את דברי הבית שמואל כמתייחסים לחובת עבודה בהיקף מלא, כנראה למטרת השתכרות, והוא הסביר שאין הדבר נכון לדעת הרמב"ם שחובתה במקרה זה תהיה להיקף עבודה מצומצם לשם תעסוקה בלבד.

⁵⁹ שולחן ערוך, שם, סעיף א.

⁶⁰ ראה ליד ציון הערה 46.

האישה לבעל הוא עניין ממוני שניתן להתנות עליו⁶¹, הרי שאם היתה הסכמה בין בני הזוג בתחילת חיי הנישואין שהאישה לא תצא לעבוד לפרנסת המשפחה ותהיה זכאית למזונותיה, היא תהיה תקפה⁶².

3. חובת עבודה למטרת תעסוקה

כאשר בני הזוג אמידים והכנסתם מספקת לכל צרכיהם די והותר, כולל העסקת עובדים בניהול משק הבית, אין כל הגיון לחייב את האישה לעבוד לשם הפקת רווח, אולם בכל זאת נפסק כשיטת רבי אליעזר, הרואה בבטלה מעבודה סכנה גדולה העלולה להביא להתנהגות מוסרית שלילית מבחינה מינית, וכך ניסח הרמב"ם הלכה זו:

היה לו ולה ממון הרבה אפילו היו להן כמה שפחות אינה יושבת לבטלה בלא מלאכה שהבטלה מביאה לידי זמה, אבל אין כופין אותה לעשות מלאכה כל היום כולו אלא לפי רוב הממון ממעטת במלאכה⁶³.

ראוי לשים לב לסייג בדברי הרמב"ם, שאין לו זכר בדברי ר' אליעזר במשנה, שאין האישה חייבת בהיקף העבודה המלא. מסתבר שהרמב"ם הגיע למסקנה זו על פי ההנמקה שמטרת העבודה היא תעסוקה שתמנע את הבטלה, ואם כן די בהיקף עבודה מצומצם להשגת מטרה זו.

לא ברור על איזה מלאכה ניתן לכפות את האישה כיום משום נימוק זה ובאיזה היקף, ובמיוחד לפי הדעה שאין לכפות את האישה לצאת לעבוד כשמצד אחד אין נוהג מסויים לענפי עבודה נשיים ומצד שני כפיה על טווייה בצמר איננה ניתנת ליישום. אמנם, יש סברה לומר⁶⁴ שבמקרה כזה, אם האישה עוסקת בעבודות הבית די בכך משום הנימוק של ר' אליעזר.

מכל מקום, ככל הידוע הן בפסיקת בתי הדין והן בפסיקת בתי המשפט לא ניתן פסק דין הכופה אישה לצאת לעבוד בגין נימוק זה⁶⁵.

⁶¹ ראה שולחן ערוך, שם, סימן סט, סעיף ו.

⁶² במגבלות הצורך בהימנעות מבטלה. ראה שולחן ערוך, שם, סימן פ, סעיפים ב-ג.

⁶³ רמב"ם, שם, פרק כא, הלכה ב, וכן נפסק בשולחן ערוך, שם, סימן פ, הלכה ב.

⁶⁴ ראה פד"ר ג, עמ' 208. ראה גם פתחי תשובה, שם (לעיל הערה 58).

⁶⁵ ראה פתחי חושן, שם, הערה ד, בעמ' תט.

ג. היחס בין חיוב האישה בעבודה לבין מימון מזונותיה

נקטנו לעיל שחובת עבודת האישה למטרת השתכרות נועדה לסייע לבעל בפרנסת המשפחה, אך מכמה מקורות ניתן להסיק שחובת העבודה קשורה דווקא במימון מזונות האישה, ויש לכך השלכה ליכולת הכפיה של הבעל. נעיין בשני עניינים, קיזוז חד צדדי של תשלום המזונות והנימוק לתקנת מעשה ידיים כנגד מזונות.

1. קיזוז מזונות באורח חד צדדי משכר העבודה של האישה

א. כללי

כאמור, ביחס בין חובת המזונות של הבעל לחובת העבודה של האישה נקבע כבר בתלמוד⁶⁶ שחובת המזונות היא החובה המרכזית שכנגדה תוקנה חובת רעבודה, ומכאן המסקנה שהאישה יכולה לומר באופן חד צדדי שהיא מוותרת על המזונות ומסרבת לצאת לעבוד⁶⁷, לפי העיקרון שאדם יכול לוותר על תקנת חכמים שתוקנה לטובתו⁶⁸. הבעל לעומת זאת, אינו יכול לומר לאישה באופן חד צדדי שהוא מסרב לשלם את מזונותיה ומנגד מוותר הוא על שכר עבודתה⁶⁹. אלא, שמדברי הגמרא⁷⁰ עולה שהבעל כן יכול לומר לאשתו שתממן את מזונותיה משכר עבודתה⁷¹. ביישוב הקושי בין שתי מסקנות אלו נחלקו הראשונים, יש הסוברים⁷² שהבעל לא יכול לבצע קיזוז כזה אלא בהסכמת האישה, אך יש הסוברים⁷³ שיכול הבעל לעשות כן אף באופן חד

⁶⁶ כתובות, נח ע"ב. וראה רש"י, שם, ד"ה מזוני.

⁶⁷ כדעת רב הונא בשם רב, שם. וכן נפסק ברמב"ם, הלכות אישות, פרק יב, הלכה ד; שולחן ערוך, אבן העזר, סימן סט, סעיף ד.

⁶⁸ כתובות, פג ע"א. לסוברים שחובת המזונות היא מן התורה ניתן להסביר שהכוונה לתקנה שהעמידה את שני החיובים זה כנגד זה. ראה יד יהודה, בעמ' 9.

⁶⁹ רמב"ם, שם; שולחן ערוך, שם.

⁷⁰ כתובות, ע ע"ב.

⁷¹ ובלשון התלמוד "טלי מעשה ידייך במזונותייך". להרחבה ודיון בדעות השונות ראה אוצר הפוסקים כרך יח (ירושלים תשנ"ב), אבן העזר, סימן סט, סעיף ד, ס"ק כג-כד, בדפים קלה ע"א-קלז ע"ב. להלן נזכיר את הדעות העיקריות.

⁷² רש"י, כתובות, קז ע"א, ד"ה בששמעו וד"ה חיישינו; תוספות, שם, ד"ה חיישינו, ועוד. כן ראה רמב"ם, שם, פרק יב, הלכה כ; מגיד משנה, שם; בית שמואל, סימן סט, ס"ק ד; שם, סימן ע, ס"ק ל; ביאור הגר"א, שם, סימן סט, ס"ק כג.

⁷³ ראה חידושי המאירי, כתובות נז ע"ב; רבנו ירוחם, נתיב כג, ח"ה; הגהות מיימוניות, הלכות

צדדי אם שכרה של האישה מספיק לצרכיה, ויש הסוברים⁷⁴ שאם הוא מתחייב לשלם את ההפרש בין שכר עבודתה לבין סכום המזונות בו הוא חייב, הוא יכול לעשות כך גם במקרה שהשכר איננו מספיק.

גם בפסיקת ההלכה בדברי האחרונים, יש הסוברים⁷⁵ שאין הבעל יכול לכפות את האישה שתממן את מזונותיה משכר עבודתה, ודאי כאשר מבחינה מעשית אין לה אפשרות לעבוד בסוג העבודה בה חייבת היא על פי דין⁷⁶. ויש הסוברים⁷⁷ שאם האישה משתכרת די לצרכיה יכול הבעל לכפותה לממן את מזונותיה⁷⁸.

ב. קיזוז לפי יכולת השתכרות

המקרה הרגיל בו מדובר בדברי התלמוד והפוסקים הוא כאשר הבעל יזום את הפסקת המזונות במצב שהאישה כבר עובדת, אז גם ניתן לראות בויתורו על העברת שכרה לרשותו כעין תשלום מזונותיה⁷⁹, ואין שום הגיון לא לאפשר ביצוע קיזוז חיובים. אולם, יש לברר האם גם במקרה שהאישה לא עבדה, יכול הבעל לומר לה שתצא לעבוד כדי לממן את מזונותיה. יוער, כי אין באמירה זו כשלעצמה משום כפיה, שהרי תמיד יש ביד האישה לבחור לא לעבוד, במידה שהיא יכולה להשיג את מזונותיה ממקור אחר. כמו כן, במקרה כזה, היא יכולה לבחור לעבוד בכל עבודה אחרת, ולא דווקא במה שמחוייבת היא על פי דין.

מדברי החזון איש⁸⁰ עולה שקיזוז חד צדדי של מזונות האישה כנגד שכר עבודתה, הוא אף אם תחליט להפסיק לעבוד, ואם כן חישוב הקיזוז יתבצע לפי יכולת השתכרותה. מכאן, אם אין לאישה אפשרות מימון אחרת הרי שביזמה

אישות, פרק יב, אות ד, בשם ר"ת, ועוד.

⁷⁴ חידושי הרשב"א, גיטין, דף יב ע"א, ד"ה דכותה; ר"ן, כתובות, דף לא ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה בדאמר, ועוד. וכן פסק הרמ"א, שם, סימן סט, סעיף ד. ראה גם בית יעקב, סימן סט, סעיף ד; בית מאיר, סימן סט, סעיף ד.

⁷⁵ ראה בית שמואל, סימן סט, ס"ק ד; שם, סימן ע, ס"ק ל.

⁷⁶ שהרי אם אין נוהג מקובל ועבודת טויה בצמר אינה רלוונטית יותר, שוב חזר הדין שהבעל אינו יכול לכפותה אף באופן עקיף זה. ראה פד"ר ח, עמ' 203. וראה הדיון לעיל בעמ' 2.

⁷⁷ חלקת מחוקק, סימן ע, ס"ק לג; בית מאיר, אבן העזר, סימן סט, ס"ד. וראה בני אהובה, הלכות אישות, פרק יב, הלכה ד; חזון איש, אבן העזר, סימן סח, ס"ק א-ב, הסבורים שאין בדבר מחלוקת.

⁷⁸ ראה שרשבסקי, עמ' 183, הערה 19. לא ברור מדוע לדעתו הדעה האחרונה דחוייה מהלכה.

⁷⁹ בית יעקב, שם; שו"ת חדות יעקב, אבן העזר, סימן יח; פד"ר ח, עמ' 203. כן ראה, יד יהודה, עמ' 43-44.

⁸⁰ חזון איש, שם, ס"ק א.

חד צדדית כזו מצד הבעל יש מעין כפיה עקיפה על האישה להמשיך לעבוד, וייתכן, במקרה שלא עבדה זמן רב, שיש בכך אף כפיה לצאת לעבוד.

ג. פירוד ממושך

יש מהאחרונים שצמצמו⁸¹ את יכולת הבעל לומר לאישה באורח חד צדדי שתממן את מזונותיה משכר עבודתה, רק במקרה שבני הזוג אינם מתגוררים יחדיו⁸². יסוד האבחנה בין מקרה זה למקרה בו בני הזוג מתגוררים יחדיו, הוא על פי פירוש הרמב"ם למשנה בכתובות:

וממה שאתה צריך לדעת שיכול אדם לומר לאשתו "שאי מעשה ידיך במזונותיך כל זמן היעדריי", ואין לה מזונות. במה דברים אמורים, כשאינו נמצא, אבל כשהוא נמצא אינו רשאי⁸³.

הבית יעקב⁸⁴ סבור שבודאי כך הדין במקרה של פירוד בין הצדדים שנגרם באשמת האישה.

עולה מכאן, כי יש רגליים לדבר שבמקרה של חיים בנפרד⁸⁵ ניתן להסיט את נקודת האיזון באחריות למימון המזונות לכיוון האישה.

2. הנימוק לתקנת מעשה ידיים כנגד מזונות

הפרשנות המקובלת לתקנה זו היא שאילו הבעל היה נדרש לשלם את מזונותיה של האישה ושכר עבודתה היה שלה, היו נוצרים איבה ומתחים בין בני הזוג על רקע זה. לפיכך, תקנו חכמים שמעשה ידיה יהיו לבעלה תמורת המזונות.

⁸¹ בני ארובה, הלכות אישות, פרק יב, הלכה ד; חזון איש, כתובות, סימן סח, ס"ק א. כן ראה בית מאיר, סימן סט, סעיף ד, ד"ה אמר. הרב י' קאפח בפירושו על הרמב"ם (הלכות אישות, פרק יב, הלכה כ, ס"ק ל), אף סבור שזוהי מסקנת הרמב"ם להלכה.

⁸² מכח הסוגיה בכתובות, קז ע"א, העוסקת בחיוב מזונות כאשר הבעל יוצא לחו"ל לתקופה ממושכת. אולם, ייתכן שיש להבחין בין היעדרות עקב יציאה לחו"ל לצורך לבין היעדרות בארץ או שלא לצורך.

⁸³ פירוש המשניות לרמב"ם, כתובות, פרק יג, משנה א, בתרגומו של הרב י' קאפח, משנה עם פירוש הרמב"ם, ירושלים תשכ"ה.

⁸⁴ בית יעקב, סימן סט, סעיף ד, ד"ה יכול.

⁸⁵ בפד"ר יד, שם, נדון מקרה של פירוד ממושך. אותו תיק התגלגל גם לבתי המשפט, עניין פדן, הובא לעיל הערה 1, שלא סטו עקרונית מפסק דינו של הדין הרבני.

אולם, הרב שאול ישראל⁸⁶, מסביר כי חובת המזונות ביסודה הינה רק חובת השלמה להכנסת האישה, כעין הבטחת הכנסה למקרה שיוקר המחיה יגרום שעלות מזונותיה תהיה גדולה מהכנסתה. תקנת מעשה ידיה כנגד מזונותיה פירושה אפוא, חיוב האישה לצאת לעבוד בהיקף כזה שהוערך על ידי חכמים כמספיק בדרך כלל למזונותיה. לפי הסבר זה, גם לפני התקנה לא עלה על הדעת שאישה תשתכר והכנסתה תהיה לעצמה ובנוסף תקבל דמי מזונות מלאים. מכאן, שהנימוק שהובא לתקנה זו בתלמוד⁸⁷ משום איבה פירושו, שאם לא תחוייב האישה לעבוד למטרת השתכרות, כל חובת מזונותיה תיפול על כתפי הבעל והדבר יביא למתח וריב בין בני הזוג. לפי הרב ישראלי, מצב בו האישה משתכרת לעצמה וגם מקבלת דמי מזונות, לא עלה על הדעת מעולם, שכן אם האישה היתה משתכרת, היא היתה זכאית להשלמת דמי מזונות בלבד.

ד. בשולי הדברים

(1) תום הלב בהפסקת עבודה - לא אחת בסמוך להליכים משפטיים בין בני זוג, האישה מפסיקה את עבודתה כדי לתבוע דמי מזונות או להגדיל את הסכום בתביעת מזונותיה. התנהגות כזו צריכה להיבחן לאור מעמדו של עקרון תום הלב במשפט העברי והשפעתו על דחייה או קבלה של תביעות ממוניות. לא נוכל במסגרת זו להידרש לנושא נכבד זה, אך נעיר מהלכה אחרת בדיני המזונות, שאולי ניתן ללמוד ממנה אודות שאלה זו. הר"ן⁸⁸ סבור שאישה המסרבת לעבוד ומוותרת על מזונותיה אינה יכולה לחזור בה, "שאינו בדין שיהא הרשות בידה לשנות הדבר כל פעם כמו שתמצה. שאם כן, כשלא תמצא מלאכה תרצה להיות ניזונת, וכשתמצא תאמר איני ניזונת, ולקתה מידת הדין". דומה שאם שימוש כזה בתקנה הינו פגיעה במידת הדין⁸⁹, כל שכן ששימוש בחוסר תום לב בתקנה במקרה של הפסקת עבודה בסמוך

⁸⁶ הרב שאול ישראל, "זכותו של בעל שהלך למדינת הים במעשה ידי אשתו" חמדת הארץ כרך ב' (תשס"ב), עמ' 17-21.

⁸⁷ כתובות, נח ע"ב.

⁸⁸ ר"ן, כתובות, דף כג ע"ב מדפי הרי"ף, ד"ה גמ', בשם הרא"ה. אך יש חולקים. ראה בית יוסף, שם, סימן פ, בשם רבנו ירוחם (מישרים, נתיב כג, ח"ה); רמ"א, שם, סימן סט, סעיף ד. כן ראה יד יהודה, עמ' 8.

⁸⁹ נראה כי ניצול התקנה באופן חד צדדי תוך דאגה לאינטרסים הכלכליים והאישיים של האשה בלבד, יש בו משום חוסר תום לב. אך ייתכן שזוהו משום חוסר היציבות שהדבר עלול לגרום ביחסי הצדדים, ואולי אף האיבה, שהיא יסוד התקנה, שתיגרם בעקבות כך.

להליכים משפטיים ייחשב פגיעה במידת הדין.

(2) הסכם בין בני הזוג לגבי מימון מזונות האישה משכר עבודתה - מדברי השיטה מקובצת⁹⁰ בהסבר הדעות הסוברות שיש צורך בהסכמתה של האישה להסכם כזה, עולה שאישה הרגילה לעשות כשיעור מזונותיה "נעשה כאומר לה צאי מעשה ידייך במזונותיך והיא מתרצית בדבר". כמו כן, יש הסוברים⁹¹ שבניגוד למקרה בו האישה מוותרת באופן חד צדדי על מזונותיה כנגד ויתור על שכר עבודתה, הרי שכאשר הבעל יזום הסדר כזה בהסכמה אין האישה יכולה לחזור בה לכל הדעות, משום שהדבר מהווה מחילה ממונית ולא ויתור על תקנת חכמים שתוקנה לטובתה. ייתכן אולי להסיק מכאן בזהירות הנדרשת, שבמקרה השכיח של בני זוג שבמערכת היחסים ביניהם שניהם עבדו ותרמו לפרנסת המשפחה, וגם ההוצאות היו משותפות, הרי שעקב הנוהג ביניהם ייחשב הדבר כהסכם בלתי כתוב והאישה לא תוכל מעתה להפסיק את עבודתה באופן חד צדדי ובמקביל לתבוע את מזונותיה, וצריך עיון.

ה. סיכום

חיוב עשיית מלאכה המוטל על האישה מורכב משלושה סוגים של מלאכות: פעולות של קירבה וחיבה, עבודות משק הבית ועבודה לשם השתכרות, כאשר לשני הסוגים האחרונים ניתן להעמיד תחליף לפי היכולת הכלכלית שלה או של הבעל.

כעיקרון, חובת האישה לעבוד נתקנה כנגד זכותה למזונות מן הבעל. הרב שאול ישראלי מסביר כי חובת המזונות ביסודה הינה רק חובת השלמה להכנסת האישה ומשמעות תקנת חכמים היא חיובה של האישה לעבוד למטרת מימון מזונותיה.

מדברי הראשונים עולה כי הבעל יכול לכפות את אשתו לבצע את חיובי העבודות השונות המוטלות עליה, אך נחלקו הדעות מהן דרכי הכפייה במקרה זה, באמצעות הפעלת לחץ פיזי, כספי או חברתי-דתי. ביחס לכפיית האישה לבצע את הפעולות האישיות, יש מן הראשונים הסוברים שאין לכפותה, שכן כפייה נטלת את כל בסיס קיומן של מלאכות אלו שמהותן קירבה וחיבה.

⁹⁰ שיטה מקובצת, כתובות, דף קז ע"א, ד"ה מי שהלך.

⁹¹ נתיבות משפט (לר' חיים אלגאזי תלמיד מהרי"ט), נתיב כג, ח"ה; אבני מילואים, סימן סט, ס"ק א.

מחלוקת אחרת שנחלקו בה הראשונים האם האישה תהיה פטורה מכלל מלאכות הבית במקרה שהיא מוותרת על מזונותיה.

יש ידיים מוכיחות בדברי הפוסקים לסברא שהיקף העבודה המירבי בו חייבת האישה הוא משרה מלאה, ולפחות משרה חלקית שהיקפה ייקבע בהתאם לזמן הנדרש לעבודות הבית, אך עדיין לא מוסכם באיזה משלח יד מדובר. מדברי הבית מאיר עולה שלא ניתן לכפות את האישה לעבוד אף בענפי מקצוע שהרוב המובהק בהם כיום הוא נשים, ונראה שזו אף הגישה הרווחת בבתי הדין הרבניים, אלא שמסקנה זה עשויה להביא למצב בו לא ניתן יהיה לכפות על האישה לצאת לעבוד כלל.

דומה שההסבר כי ניתן לכפות על האישה לצאת לעבוד מחוץ לבית במקצוע המקובל כיום בקרב נשים, בהיקף של משרה חלקית בהיקף המתאים למעמד הכלכלי של הבעל ובהתאם לעבודות הבית הנוספות המוטלות עליה, קרוב להגיון שבתקנת חז"ל, ומתאים למציאות ימינו, אם כי גם לפי גישה זו לא ברור מהי מידת יישומו בימינו של החיוב המוטל על האישה לצאת לעבוד רק למטרה של מניעת בטלה.

אולם יש להעיר כי בצד החובה העקרונית קיימים חריגים ליכולת הבעל לכופף את אשתו לצאת לעבוד, הקשורים במעמדם הסוציו-אקונומי, במנהג המקום או בהסכם שנערך בין הצדדים. מצד שני, יש רגליים לסברה שבמקרה של חיים בנפרד ניתן להסיט את נקודת האיזון באחריות למימון המזונות לכיוון האישה.

באשר לזכות הקיזוז של הבעל נחלקו הדעות אם ואימתי יכול הוא לבצע באופן חד צדדי קיזוז של דמי המזונות משכר עבודתה של האישה. מדברי החזון איש עולה שקיזוז חד צדדי של מזונות האישה יכול להתבצע לפי יכולת השתכרותה של האישה אם היא אינה עובדת. ונראה, שאף במקרים של חוסר תום לב מצד האישה יש מקום כי בית הדין ישקול את קיזוז דמי המזונות מיכולת השתכרותה של האישה.

